

Piotr Raźniak

dr, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Sławomir Dorocki

dr, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Monika Płaziak

dr, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

POZYCJA EKONOMICZNA MIAST EUROPY WSCHODNIEJ NA TLE ŚWIATA

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu dokonano przeglądu najważniejszych koncepcji miast na arenie międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które zlokalizowane są w Europie Wschodniej. Na arenie międzynarodowej dominują ośrodki zlokalizowane w Ameryce Północnej, Europie Zachodniej i Azji Południowo-Wschodniej. Z kolei w Europie Wschodniej znaczna liczba miast posiada powiązania międzynarodowe, jednak ich potencjał gospodarczy i liczba siedzib zarządów największych firm światowych jest stosunkowo niewielka. Z tego powodu, poza Warszawą, nie występują tutaj ośrodki pełniące funkcje kontrolno-zarządcze w gospodarce światowej. Pozytywnym aspektem jest natomiast wzrost znaczenia największych firm tego regionu na arenie międzynarodowej, zwłaszcza w kontekście spadku znaczenia korporacji zlokalizowanych w krajach Europy Zachodniej. Do najważniejszych gospodarczo miast Europy Wschodniej należy zaliczyć Pragę, Warszawę, Budapeszt i Kijów. Zauważono również, że Warszawa – mimo większej liczby siedzib zarządów – posiada mniejszy potencjał międzynarodowy niż Praga.

Słowa kluczowe: miasta światowe, miasta globalne, korporacje, gospodarka

The economic position of Eastern European cities against the background of the world

Abstract

This paper presents an overview of the concept of the most important cities in the international arena, with particular attention to those that are located in Eastern Europe. International arena is dominated by cities located in North America, Western Europe and Southeast Asia. On the other hand, in Eastern Europe a significant number of cities have international connections, but their economic potential and the number of headquarters of the largest companies in the world is relatively small. For this reason except Warsaw there are no command and control centers of the global economy in the region. The positive aspect is, however, an increase in the importance of the largest companies in the region, especially in the context of the decline of the corporations located in Western Europe. The most important economic cities in Eastern Europe include Prague, Warsaw, Budapest and Kiev. It was also noted that Warsaw, despite the greater number of the registered offices, has a smaller international capacity than Prague.

Key words: world city, global city, corporation, economy

Wprowadzenie

Pojęcie funkcji kontrolno-zarządczych w mieście pojawia się w wielu opracowaniach i koncepcjach opisujących siłę miast i ich wzajemne powiązania. Jednym z najważniejszych opracowań jest praca P. Halla¹, który określił podstawy teoretyczne koncepcji miast światowych (world city). Według niego są one ośrodkami politycznymi, skupiającymi instytucje rządowe, związki zawodowe i federacje. Ponadto znajdują się w nich siedziby dużych firm, które prowadzą międzynarodową wymianę handlową poprzez porty morskie, międzynarodowe lotniska, główne szlaki drogowe i kolejowe. Są one również centrami finansowymi poprzez obecność central banków, firm ubezpieczeniowych i innych usług finansowych. Znajdują się w nich inne centra specjalistyczne, takie jak: główne szpitale, firmy prawnicze, wiodące uniwersytety i ośrodki badawcze, muzea, duże wydawnictwa czasopism, książek, biblioteki narodowe. Można w nich spotkać wiele sklepów z dobrami luksusowymi, drogimi markami i towarami specjalistycznymi. Są one również centrami rozrywkowymi, w których zlokalizowane są opery, teatry, sale koncertowe, kina i restauracje². Pod koniec lat 90. XX wieku J.V. Beaverstock, P.J. Taylor i R.G. Smith opracowali miernik, który pokazywał poziom powiązań międzynarodowych pomiędzy miastami³. Wzięli pod uwagę lokalizację siedzib zarządów, oddziałów regionalnych i lokalnych największych 100 firm z branży: rozrachunkowej (*accountancy*), reklamowej (*advertising*), konsultingowej (*management consultancy*), finansowo-bankowej (*financial services*) oraz prawniczej (*law*). Z kolei od 2000 roku do wcześniej badanych 100 firm dodatkowo poddawano analizie 75 największych korporacji z listy Forbes Global 2000.

¹ P. Hall, *The World Cities*, Heinemann, London 1966.

² *Ibidem*.

³ J.V. Beaverstock, R.G. Smith, P.J. Taylor, *A roster of world cities*, „Cities” 1999, 16 (6), s. 445–458.

Na podwalinach pracy P. Halla⁴ powstało wiele opracowań biorących pod uwagę liczbę siedzib zarządów i ich wyniki finansowe⁵. Od lat 70. XX wieku międzynarodowe korporacje zanotowały zdecydowany wzrost znaczenia, jednocześnie zmieniała się lokalizacja ich siedzib zarządów⁶. Wzrasta także mobilność kapitału, która jest jedną z najważniejszych cech globalizacji⁷. Coraz większą rolę w gospodarce światowej odgrywają duże międzynarodowe korporacje. Ten proces doprowadził do pojawienia się koncepcji miasta globalnego (*global city*)⁸, w której to właśnie obecność firm o zasięgu międzynarodowym odgrywa bardzo ważną rolę⁹. Obecnie duża mobilność kapitału wydaje się być najważniejszym aspektem globalizacji. Ponadto zmniejsza się znaczenie przestrzeni w przemieszczaniu się siły pracowników i środków finansowych. Zauważalna jest tendencja do powstania międzynarodowego systemu gospodarczego i zwiększenia zarówno komunikacji pomiędzy nimi, jak i ich władzy we współczesnym świecie¹⁰. Zespół, pod kierownictwem S. Sassen, stworzył ranking miast globalnych¹¹. Wzięto pod uwagę ponad 60 mierników zagregowanych do 7 grup: ramy prawne i polityczne, stabilność gospodarczą, łatwość prowadzenia biznesu, przepływy finansowe, centra biznesowe, kreatywność i przepływ informacji oraz warunki życia. Określono 75 wiodących miast globalnych (*global cities*), które są węzłowymi ośrodkami w światowym handlu i przepływach finansowych. Jednocześnie należy zauważyć, że autorzy wprowadzają pewne zamieszanie pojęciowe określając miasta globalne jako ośrodki handlu (*centers of commerce*).

Należy wspomnieć, że analiza lokalizacji siedzib zarządów największych firm ukazuje specyficzną siłę miasta pod kątem jego funkcji kontrolno-zarządczej, jednak nie jest to jedyny miernik pokazujący pozycję ośrodka w globalnej sieci miast¹². P.J. Taylor i G. Csomós stwierdzili, że funkcje kontrolno-zarząd-

⁴ P. Hall, *The World Cities...*, *op. cit.*

⁵ D.A. Heenan, *Global cities of tomorrow*, „Harvard Business Review” 1977, 55 (May/June), s. 79–92; J. Friedmann, G. Wolff, *World city formation: an agenda for research and action (urbanization process)*, „International Journal of Urban & Regional Research” 1982, 6, 3, s. 309–344; A.S. Alderson, J. Beckfield, *Power and position in the world city system*, „American Journal of Sociology” 2004, 109(4), s. 811–51; P.J. Taylor, P. Ni, B. Derudder, M. Hoyler, J. Huang, F. Lu, K. Pain, F. Witlox, X. Yang, D. Bassens, W. Shen, *The Way We Were: Command and Control Centres in the Global Space-Economy on the Eve of the 2008 Geoeconomic*, „Environment and Planning A” 2009, 41(1), s. 7–12; R. Musil, *Global Capital Control and City Hierarchies: An Attempt to Reposition Vienna in a World City Network*, „Cities” 2009, 26 (5), s. 255–265.

⁶ G. Csomós, B. Derudder, *Ranking Asia-Pacific cities: Economic performance of multinational corporations and the regional urban hierarchy*, „Bulletin of Geography. Socio-economic series” 2014, 25, s. 69–80.

⁷ S. Sassen, *The Global City: Strategic Site/New Frontier*, „American Studies” 2000, 41 (2/3), s. 79–95.

⁸ S. Hymer, *The multinational corporation and the law of uneven development*, [w:] *Economics and World Order from the 1970s to the 1990s*, ed. J. Bhagwati, New York 1972, s. 113–140.

⁹ S. Sassen, *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton: Princeton University Press 1991.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ M. Goldberg, Y. Hedrick-Wong, M. Bhaskaran, F. Gang, W. Lever, M. Levi, A. Pellegrini, S. Sassen, P.J. Taylor, *Worldwide Centers of Commerce Index*, 2008, w: www.mastercardworldwide.com/insights.

¹² P.J. Taylor, *World City Network: A Global Urban Analysis*, Routledge, London 2004.

cze tworzą największe korporacje światowe umieszczone na liście Forbes Global 2000¹³. O ich sile świadczy to, że w 2011 roku dysponowały one gigantycznymi przychodami w wysokości 30 bilionów USD. Zwrócono uwagę na zdecydowaną dominację Tokio. W tym przypadku firmy zlokalizowane na jego terenie zanotowały większe przychody, niż wszystkie korporacje zlokalizowane w Chinach, mimo iż Chiny notują bardzo dynamiczny wzrost gospodarczy. Rozwinięciem tych badań była koncepcja wskaźnika siły kontrolno-zarządczej miasta (Command Control Index – CCI). Autor wziął pod uwagę przychody ze sprzedaży, zysk netto, wartość rynkową i wartość środków trwałych spółek publicznych zamieszczonych na liście Forbes Global 2000. W rankingu tym najwyższe miejsca zajęły Tokio, Nowy Jork, Londyn, Pekin i Paryż¹⁴.

Celem opracowania jest ukazanie potencjału gospodarczego największych korporacji Europy Wschodniej na tle świata i Europy oraz jego zróżnicowania wewnątrz badanej części kontynentu.

Źródła danych i metody

Aby ukazać pozycję miast Europy Wschodniej na tle świata i Europy wzięto pod uwagę międzynarodowe rankingi global cities, world cities oraz command control index. Z kolei dla ukazania zróżnicowania wewnętrznego Europy Środkowej wzięto posłużono się największymi firmami z raportów Deloitte CE Top 500 Report¹⁵. Deloitte od 2008 roku tworzy ranking 500 największych firm z siedzibą w Europie Środkowej, biorąc pod uwagę wielkość przychodów dla: Albanii, Bośni i Hercegowiny, Bułgarii, Chorwacji, Czech, Estonii, Kosowa, Litwy, Łotwy, Macedonii, Mołdawii, Polski, Rumunii, Serbii, Słowacji, Słowenii, Ukrainy, Węgier. Ponadto każda korporacja musi posiadać swoje przedstawicielstwa w co najmniej 3 państwach. Poza listą znalazła się Rosja i Białoruś, ponieważ jak twierdzi Deloitte wystąpiły trudności z uzyskaniem danych z tych krajów oraz nie są one zbyt wiarygodne. Ranking ten nie zawiera firm sektora bankowego i ubezpieczeniowego. Są one publikowane w osobnym zestawieniu (50 największych banków i 50 największych firm ubezpieczeniowych). Badając potencjał miast nie można ich wykluczyć. Lokalizację poszczególnych firm określono przypisując je do obszarów metropolitalnych, w której znajduje się siedziba zarządu. Obszar metropolitalny jest podstawową jednostką przestrzenną również w analizach world cities, global cities i CCI.

Potencjał miast w Europie Wschodniej określono na podstawie standaryzacji sumy wartości zysku netto oraz przychodów ze sprzedaży dla poszczegól-

¹³ P.J. Taylor, G. Csomós, *Cities as control and command centres: Analysis and interpretation*, „Cities” 2012, 29 (6), s. 408–411.

¹⁴ G. Csomós, *The Command and Control Centers of the United States (2006/2012): An Analysis of Industry Sectors Influencing the Position of Cities*, „Geoforum” 2013, 12 (50), s. 241–251.

¹⁵ www.deloitte.com.

nych miast. Standaryzacje dokonano w oparciu o wartość średnią oraz odchylenie standardowe wartości analizowanych wskaźników dla każdego miasta. W oparciu o wartości standaryzowane dokonano obliczenia syntetycznego wskaźnika w oparciu o wskaźnik normalizacji¹⁶. W odniesieniu do wartości najwyższych (100%), miasta mogły otrzymać maksymalnie wartość obliczonego potencjału pozycji międzynarodowej, równą 200.

1. Wskaźnik standaryzowany dla każdego miasta „i”

r – dla przychodów ze sprzedaży R ;

p – dla zysków netto P ;

$SD()$ – odchylenie standardowe:

$$r_i = \frac{\bar{R} - R_i}{SD(R)},$$

$$p_i = \frac{\bar{P} - P_i}{SD(P)},$$

$$r_{i\%} = \frac{r_i}{\max(r_i)} \times 100,$$

$$p_{i\%} = \frac{p_i}{\max(p_i)} \times 100,$$

gdzie $\max()$ to wartości maksymalne poszczególnych danych dla miast.

2. Następnie obliczono PPM – potencjał pozycji międzynarodowej dla poszczególnych miast:

$$PPM_i = r_{i\%} + p_{i\%},$$

wartość $\max=200$.

Funkcje globalne i kontrolno-zarządcze miast Europy Środkowo-Wschodniej na tle świata

Należy zauważyć, iż w koncepcjach miasta światowego (*world city*), miasta globalnego (*global city*), wskaźnika siły kontrolno-zarządczej (CCI), ich autorzy stosują słowo miasto (*city*), jednak dane zagregowane są do poziomu obszaru metropolitalnego lub aglomeracji (w zależności od przyjętej w danym kraju delimitacji). Dlatego również w niniejszym opracowaniu autorzy stosują pojęcie miasto, dla danych zagregowanych do obszarów metropolitalnych lub aglomeracji.

¹⁶ P. Raźniak, D. Nowotnik, *Pozycja gospodarcza miast Europy Środkowo-Wschodniej na tle świata*, „Ekonomia Międzynarodowa” 2015, 9, s. 23–39.

Jedną z najbardziej znanych koncepcji ukazujących siłę miasta, zarówno pod względem gospodarczym, jak i społecznym, jest koncepcja miasta globalnego (*global city*)¹⁷. Badane mierniki zostały zagregowane do 7 grup. W każdej grupie miasto mogło otrzymać od 0 do 100 punktów, następnie obliczono średnią wartość z 7 wartości, która to wyraża poziom zaawansowania funkcji globalnych danego miasta (minimalnie 0 pkt, maksymalnie 100 pkt)¹⁸. Jak stwierdziła Saskia Sassen „there is no perfect global city” (nie ma idealnego miasta światowego). Żadne miasto nie plasuje się na pierwszym miejscu we wszystkich miernikach. Nawet Londyn (79,2 pkt) i Nowy Jork (72,8 pkt), które zdecydowanie dominują, są na dalszych miejscach, np. w subkategorii zakładania i zamykania działalności gospodarczej Londyn zajmuje 43 miejsce, a Nowy Jork – 56. Mimo iż zdecydowanie dominują one nad kolejnym Tokio (66,6) i Singapurem (66,2), to nadal daleko im do wartości maksymalnej, która wynosi 100. W skali światowej można zauważyć trzy zgrupowania miast globalnych (*global city*) na świecie: Europa Zachodnia, Ameryka Północna i Azja Południowo Wschodnia (ryc. 1). Warto zwrócić uwagę na Stany Zjednoczone, gdzie występuje aż 10 tego typu ośrodków. Są to jedne z najważniejszych miast globalnych, ponieważ najslabsze z nich zaliczone jest co najmniej do 3 kategorii (powyżej 50 pkt). Z kolei w Europie Wschodniej można mówić jedynie o trzech miastach globalnych, którymi są: Praga (49 miejsce i 45,5 pkt), Budapeszt (52 miejsce i 44,5 pkt) i Warszawa (59 miejsce i 41,3 pkt). Można zatem stwierdzić, iż w tej części kontynentu istnieją trzy miasta globalne, jednak ich potencjał w skali świata nie jest zbyt duży.

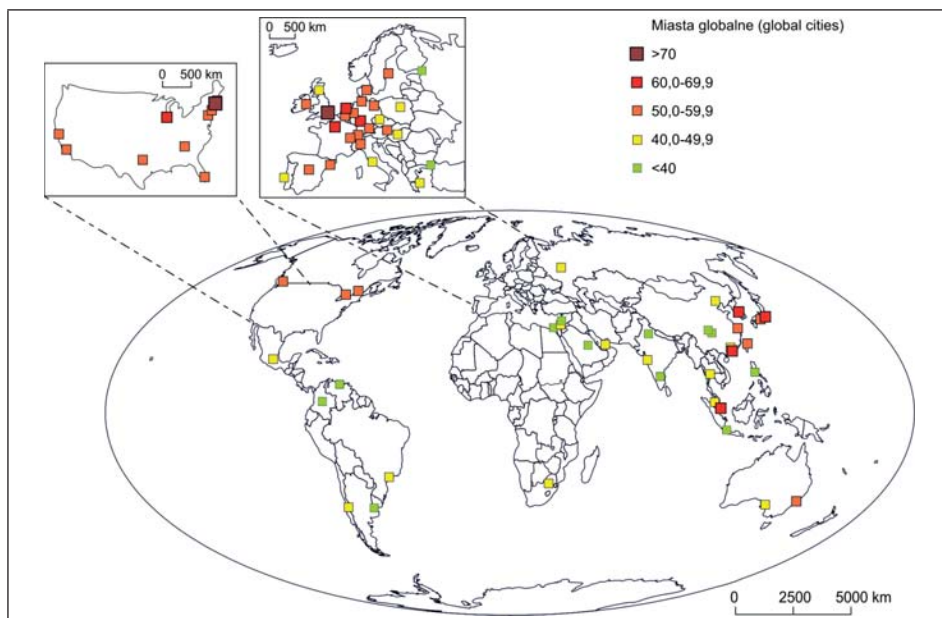
Światową gospodarkę można podzielić na trzy główne regiony pod względem obecności miast posiadających wysoki wskaźnik siły kontrolno-zarządczej (Command Control Index, ryc. 2). Pierwszym z nich są Stany Zjednoczone z Kanadą, gdzie znajduje się aż 8 miast, które posiadają CCI powyżej 1,0 (Nowy Jork, San Jose, San Francisco, Dallas, Waszyngton, Chicago, Toronto, Houston). Drugim, silnie rozwiniętym regionem jest Europa Zachodnia, zwłaszcza część obejmująca Zachodnie Niemcy, Belgię, Holandię, Północne Włochy, Francję i Południe Wielkiej Brytanii. Jest to gospodarczo najlepiej rozwinięty region na kontynencie, tworzący tzw. układ pentagonalny¹⁹. Tworzy on około 50% produktu globalnego brutto Unii Europejskiej, zamieszkaną jest przez 40% mieszkańców i zajmuje jedynie 20% jej powierzchni²⁰. Dominuje tutaj Londyn, Paryż i Mediolan (CCI powyżej 1,0). Ponadto do najważniejszych ośrodków zaliczony jest także Madryt położony poza tym układem.

¹⁷ S. Sassen, *The Global City: New York...*, *op. cit.*

¹⁸ M. Goldberg, Y. Hedrick-Wong, M. Bhaskaran, F. Gang, W. Lever, M. Levi, A. Pellegrini, S. Sassen, P.J. Taylor, *Worldwide Centers...*, *op. cit.*

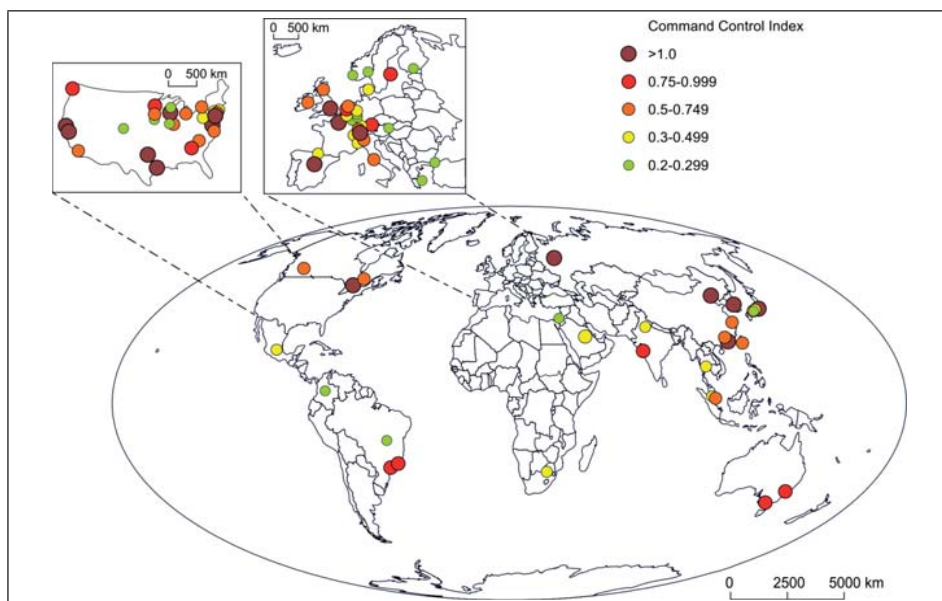
¹⁹ M. Finka, T. Kluvánková, *Managing complexity of urban systems: A polycentric approach*, „Land Use Policy” 2015, 42, s. 602–608.

²⁰ ESPON Atlas, *Mapping the structure of the European territory*, Federal Office for Building and Regional Planning 2006, s. 92.

Ryc. 1. Miasta globalne na świecie

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.mastercardworldwide.com/insights [dostęp: 15.05.2015].

Ryc. 2. wskaźnik siły kontrolno-zarządczej (Command Control Index) w 2012 roku (miasta z CCI powyżej 0,2)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: G. Csomós, *GaWC Data Set 26: Global Command and Control Centres, 2006/2009/2012*, w: <http://www.lboro.ac.uk> [dostęp: 10.11.2014].

Trzecim ważnym regionem jest Azja Wschodnia z dynamicznie rozwijającymi się miastami chińskimi, wśród których Szanghaj i Pekin określane są jako miasta sukcesu²¹. Najwyżej z miast tego kontynentu sklasyfikowano Pekin, który swój sukces może zawdzięczać nie tylko funkcjom stołecznym, ale także siłom rynkowym²². Ponadto należy zwrócić uwagę na Hong Kong oraz Tokio, legitymując się najwyższymi funkcjami *command and control* na świecie. W pozostałych regionach świata wysokie CCI posiadają Melbourne, Sydney, Moskwa, Rio de Janeiro i Sao Paulo. Europa Wschodnia posiada bardzo słabe funkcje kontrolno-zarządcze, reprezentowane jedynie przez Warszawę. Spowodowane to może być małą liczbą dużych korporacji, które mogą tworzyć tę funkcję²³. Nie liczy się natomiast w światowej ekonomii kontynent afrykański, gdzie jedynie Johannesburg posiada dosyć duże analizowane funkcje, które mogą rozwijać się dzięki zwiększającej dostępności lotniczej zarówno ze światem, jak i innymi państwami afrykańskimi²⁴. Należy zwrócić uwagę, że w Europie Wschodniej nie ma żadnego miasta, które posiada znaczącą pozycję w świecie pod względem funkcji kontroli i zarządzania, na co niewątpliwie ma wpływ przeszłość polityczna tego regionu.

Pozycja gospodarcza Europy Wschodniej na tle Europy

Kraje Europy Wschodniej zajmują powierzchnię bliską 2,2 mln km², zamieszkane są przez niemal 180 mln osób i – jak wskazuje porównanie – są to znaczące wartości na kontynencie (tab. 1). Jednak pod względem gospodarczym jest to region stosunkowo słaby. Ich sumaryczne PKB (1 233,2 mld Euro) stanowi jedynie 47,2% PKB Niemiec, posiadających najwyższe PKB w Europie. Europa Wschodnia posiada również niższy wskaźnik niż Francja czy też Wielka Brytania. Jeszcze większe różnice występują w przypadku Produktu Krajowego Brutto przeliczonego na 1 mieszkańca, który jest ponad czterokrotnie niższy (6,9 tys. Euro na osobę) od notowanych w bogatych krajach zachodniej części kontynentu.

²¹ M. Timberlake, Y.D. Wei, X. Ma, J. Hao, (2014). *Global cities with Chinese characteristics*, „Cities” 2014, 41, s. 162–170.

²² F. Pan, J. Guo, H. Zhang, J. Liang, *Building a „Headquarters Economy”: The geography of headquarters within Beijing and its implications for urban restructuring*, „Cities” 2015, 42, Part A, s. 1–12.

²³ P. Raźniak, S. Dorocki, A. Winiarczyk-Raźniak, *Funkcje kontrolno-zarządcze miast w dobie globalizacji*, „OPTIMUM Studia Ekonomiczne” 2016, 1(79), s. 100–117; P. Raźniak, S. Dorocki, A. Winiarczyk-Raźniak, *Ranga miasta w świetle syntetycznego wskaźnika stabilności gospodarczej*, „Studia Miejskie” 2015, 18, s. 119–130.

²⁴ K. Button, A. Brugnoli, G. Martini, D. Scotti, *Connecting African urban areas: airline networks and intra-Sub-Saharan trade*, „Journal of Transport Geography” 2015, 42, s. 84–89.

Tab. 1. Kraje Europy Wschodniej na tle największych gospodarek europejskich w 2012 roku

kraj	PKB (mld Euro)	PKB na 1 mieszkańca (tys. Euro)	liczba ludności (mln)	Powierzchnia (tys. km ²)
Polska	370,9	9,6	38,5	312,7
Czechy	155,5	14,8	10,5	78,9
Rumunia	131,5	6,2	20,1	238,4
Ukraina	115,7	2,5	45,5	603,6
Węgry	98,9	9,9	9,9	93,0
Słowacja	69,0	12,8	5,4	49,0
Białoruś	45,0	4,6	9,7	207,6
Chorwacja	44,4	10,4	4,3	56,5
Bułgaria	38,5	5,2	7,3	111,0
Słowenia	36,1	17,6	2,1	20,3
Litwa	31,0	10,2	3,0	65,3
Serbia	22,8	3,2	7,2	77,5
Łotwa	20,2	9,8	2,0	64,6
Estonia	16,2	12,1	1,3	45,2
Bośnia i Hercegowina	12,7	3,3	3,8	51,2
Albania	9,2	3,2	2,9	28,7
Macedonia	7,5	3,6	2,1	25,7
Mołdawia	5,0	1,4	3,6	33,8
Czarnogóra	3,1	5,1	0,6	13,8
RAZEM	1 233,20	6,9	179,8	2176,8
Kraje europejskie z najwyższym PKB				
Niemcy	2 610,0	31,9	80,3	357,1
Francja	2 001,0	30,7	65,3	544,0
Wielka Brytania	1 771,0	28,2	63,5	243,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.eurostat.eu [dostęp: 25.03.2016].

Pod względem wartości PKB w Europie Środkowo-Wschodniej zdecydowanie dominuje Polska (370,9 mld Euro), co stanowi aż 30,1% produktu w regionie. Na kolejnych miejscach znalazły się Czechy i Rumunia, które razem z Polską wytwarzają 53,4% PKB w tej części kontynentu. Z kolei pozostała część jest wytwarzana w 16 krajach. Nieco inaczej wygląda sytuacja pod względem PKB przeliczonego na 1 mieszkańca. Najsilniejsza gospodarka – Polska, znalazła się dopiero na 9 miejscu z wartością 9,6 tys. Euro/osobę. Najlepiej pod tym względem wypada niewielka pod względem powierzchni i liczby mieszkańców Słowenia, której PKB na 1 mieszkańca wynosi 17,6 tys. Euro. Powyżej 10 tys. Euro na osobę zanotowano jeszcze w Czechach, Słowacji, Estonii, Chorwacji i na Litwie, jednak w porównaniu do państw zachodnioeuropejskich są to niskie wartości. Z kolei najuboższym krajem pod tym względem jest Mołdawia, legitymująca się docho-

dem narodowym wynoszącym na 1 mieszkańca 1,4 tys. Euro/osobę, co stanowi 4,4% wartości odnotowanej w Niemczech i 4,6% we Francji. Na drugim miejscu od końca znajduje się Ukraina (2,5 tys. Euro na osobę), mimo iż jest największym pod względem powierzchni i liczby mieszkańców krajem w regionie. Można zatem stwierdzić, że kraje Europy Wschodniej charakteryzują się dużą powierzchnią i znacznym potencjałem ludnościowym, mimo to gospodarka niemiecka czy francuska jest dwukrotnie większa niż analizowany region (tab. 1).

Bardzo ważnym aspektem ukazującym procesy globalizacji są powiązania międzynarodowe miast (*world cities*). Według *Globalization and World Cities* wyróżnia się następujące poziomy globalnej integracji miast²⁵:

- alfa++ – miasta o największych powiązaniach międzynarodowych, zdecydowanie dominujących na świecie (tylko Londyn i Nowy Jork),
- alfa+ – mocno zintegrowane ośrodki uzupełniające powiązania Nowego Jorku i Londynu,
- alfa i alfa- – są ważnymi miastami światowymi (*world cities*), które łączą główne regiony ekonomiczne ze światową gospodarką,
- betan – są dosyć ważnymi miastami światowymi (*world cities*), które łączą główne regiony ekonomiczne ze światową gospodarką,
- gamma – grupuje miasta, które mogą być miastami światowymi (*world cities*), łączą mniejsze regiony ze światową gospodarką,
- miasta o zarysowanych powiązaniach (*high sufficiency* i *sufficiency cities*) – nie są one miastami światowymi (*world cities*), ale posiadają wystarczające funkcje, by nie być całkowicie zależnymi od miast światowych (*world cities*). Można tutaj znaleźć mniejsze stolice państw oraz tradycyjne centra regionów produkcyjnych.

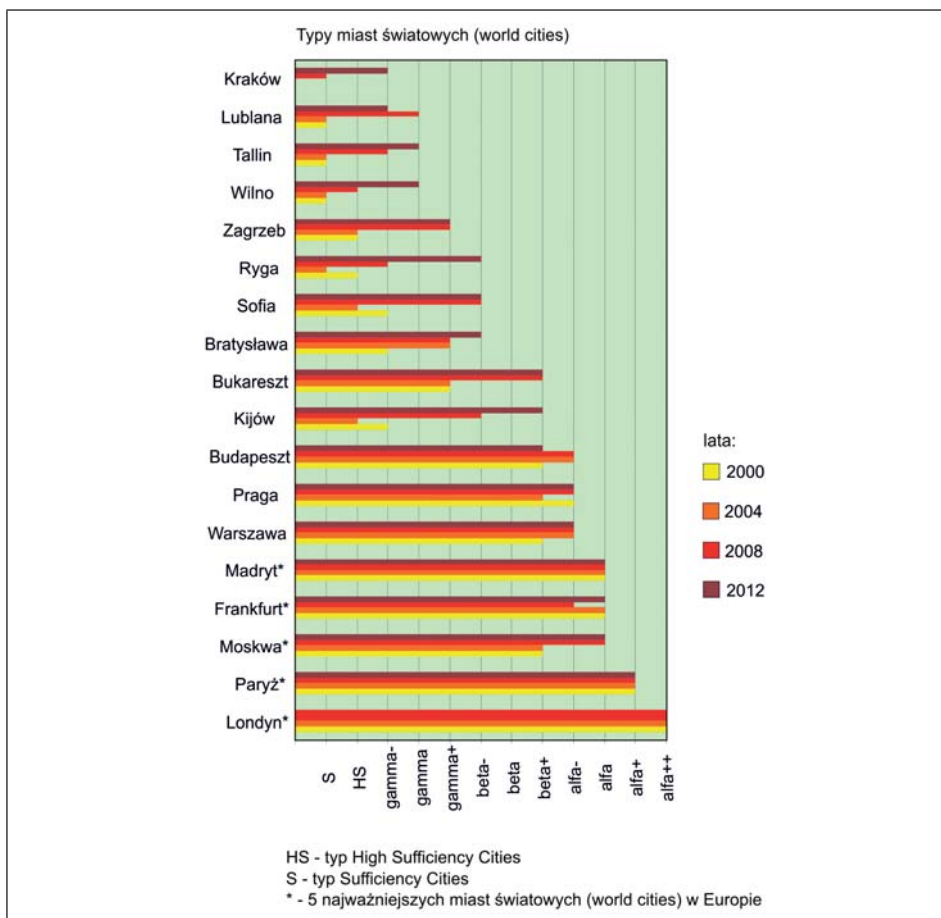
Od początku XXI wieku największe powiązania międzynarodowe w Europie posiada Londyn, który od 2000 roku jest niezmiennie lokowany w najwyższym typie alpha++ (ryc. 3). Jednocześnie jest miastem o największych powiązaniach międzynarodowych na świecie²⁶. Na drugim miejscu znajduje się Paryż, który zajmuje stabilną pozycję w typie alpha+. Należy zwrócić uwagę na wzrost powiązań międzynarodowych Moskwy, która od 2008 roku znajduje się w typie alpha. Z miast zlokalizowanych w Europie Wschodniej najważniejszym miastem światowym (*world city*) jest Warszawa, która od 2004 roku znajduje się w typie alpha-. Również Praga posiada obecnie zbliżone powiązania do Warszawy. Należy zwrócić uwagę na Budapeszt, który w ostatnich latach stracił część swoich powiązań, co sprawiło, że spadł z typu alpha- (2004 i 2008) do typu beta+ (2012). Mogło to być przyczyną ogólnego kryzysu gospodarczego na Węgrzech, spowodowanego m.in. zmianami politycznymi i nacjonalizacją części firm²⁷.

²⁵ www.lboro.ac.uk.

²⁶ *Globalization and World Cities*, www.lboro.ac.uk.

²⁷ J. Johnson, A. Barnes, *Financial nationalism and its international enablers: The Hungarian experience*, „Review of International Political Economy” 2014, online 22 May 2014.

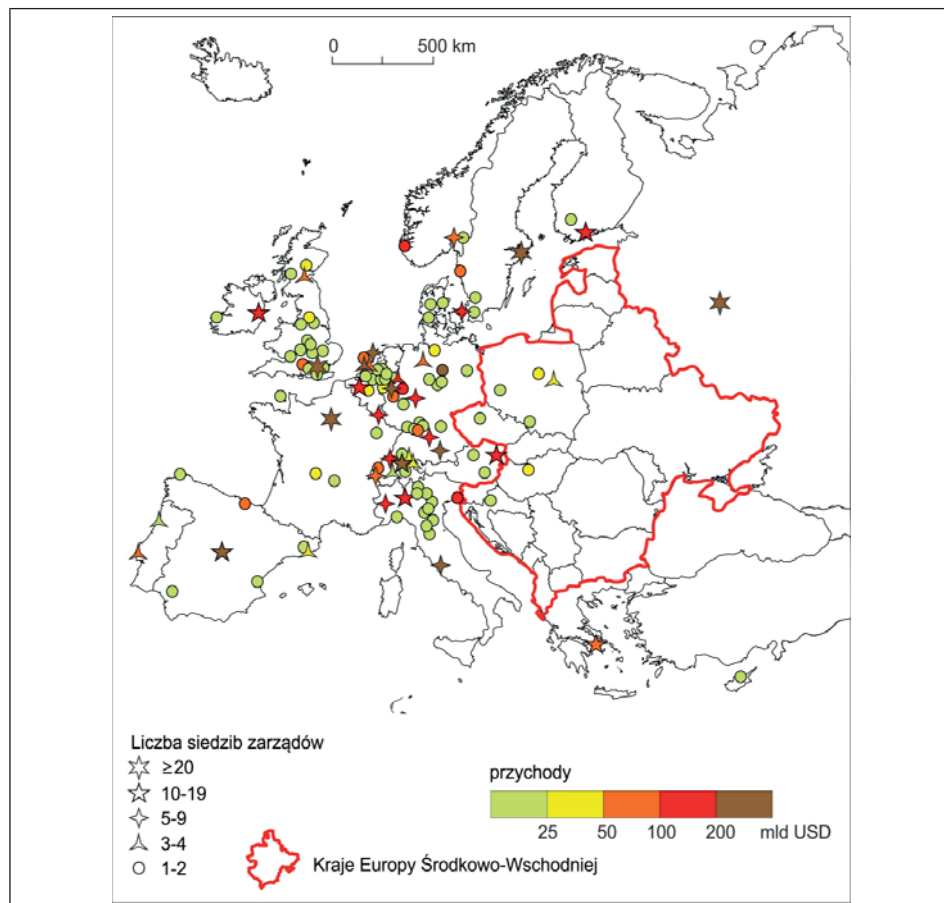
Należy zwrócić uwagę na miasta, które w ciągu kilkunastu lat znacznie zwiększyły powiązania międzynarodowe. Zdecydowanie wybijają się tutaj Kijów (Ukraina), który w 2004 roku legitymował się słabymi powiązaniem (typ High Sufficiency), natomiast w 2012 roku znalazł się już w typie beta+. Również znaczne wzrosty zaobserwowano w Bukareszcie, Bratysławie, Sofii, Rydze, Zagrzebiu, Wilnie, Tallinie i Ljublanie. Wszystkie wymienione miasta są miastami stołecznymi. Jedynym miastem niepełniącym funkcji stołecznych, które w 2012 roku znalazło się w zestawieniu, jest Kraków. W 2000 i 2004 roku znalazło się poza klasyfikacją, natomiast w ostatnich latach znacznie zwiększyła się jego waga na arenie międzynarodowej (typ gamma- w 2012 roku).

Ryc. 3. Powiązania międzynarodowe miast w krajach Europy Środkowo-Wschodniej w latach 2000–2012 (miasta zaliczone do typów alfa, beta i gamma w 2012 roku) na tle 5 miast europejskich z największymi powiązaniem międzynarodowymi

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.lboro.ac.uk [dostęp: 25.03.2016].

Biorąc pod uwagę wszystkie kraje europejskie zauważono zmniejszenie się liczby siedzib zarządów firm notowanych na liście Forbes Global 2000 w latach 2006–2012 z 516 w 2006 do 479 w 2012 roku (-7,2%)²⁸. Wpływ na taką sytuację mogą mieć fuzje dużych firm, gdzie w miejsce dwóch zarządów powstaje jeden. Również kryzys gospodarczy i wzrastające obciążenia fiskalne mogą przyczyniać się do przenoszenia siedzib do krajów pozaeuropejskich. Ponadto spowolnienie gospodarcze w Europie może działać na korzyść firm z innych kontynentów, które rozwijając się szybciej, mogą wyprzedzić działające w Europie²⁹.

Ryc. 4. Lokalizacja siedzib zarządów i przychody ze sprzedaży największych firm świata w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.lboro.ac.uk [dostęp: 25.03.2016].

²⁸ www.forbes.com.

²⁹ P. Raźniak, A. Winiarczyk-Raźniak, *Did the 2008 global economic crisis affect large firms in Europe?*, „Acta Geographica Slovenica” 2015, 55(1), s. 127–139; P. Raźniak, A. Winiarczyk-Raźniak, *Sytuacja finansowa korporacji europejskich w dobie kryzysu*, „Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego” 2014, 27, s. 99–117.

Można zauważyć olbrzymie dysproporcje w rozmieszczeniu siedzib zarządów na kontynencie. W Europie Środkowo-Wschodniej znajdowało się ogółem jedynie 6 firm w 2006 roku (1,16% europejskich) i 11 (2,30%) w 2012 roku. Mimo zwiększenie się udziału tej części kontynentu jest on nadal bardzo mały. W Europie w 2012 roku dominowały miasta zlokalizowane w europejskim układzie pentagonalnym obejmującym środkową część Europy Zachodniej. Dominuje tutaj Londyn (68 siedzib zarządów) i Paryż (60). Ponadto dużą liczbę siedzib zarządów zanotowano również w Sztokholmie (20), Moskwie (20), Madrycie (18), Dublinie i Zurychu (po 16) (ryc. 4). Są to również miasta, gdzie firmy generują najwyższe przychody, które w Londynie i Paryżu liczone są już w bilionach USD (odpowiednio 1,68 i 2,01 bln). Zasadniczo miasta z mniejszą liczbą siedzib zarządów legitymują się stosunkowo niskimi przychodami. Wyjątkiem jest tutaj Haga, w której jedynie 3 firmy ulokowały swoje siedziby zarządu generujące 529 mld USD przychodu. Zdecydowana większość (89%) tej wartości przypada na Royal Dutch Shell, która wygenerowała przychód w wysokości 470 mld USD (Forbes Global 2000). Ponadto jest to miasto, które obok Amsterdamu i Rotterdamu jest centrum finansowym Holandii³⁰ (Boschma, Hartog 2014). Z drugiej strony, w pogrążonej w kryzysie finansowym Grecji, Ateny notują aż 11 siedzib zarządów, jednak sytuacja gospodarcza niezbyt korzystnie wpłynęła na ich przychody, które wyniosły jedynie 72 mld USD. Z kolei w Europie Wschodniej tylko dwa miasta posiadały co najmniej 2 siedziby zarządu. W Warszawie jest ich 4 (przychód 27,4 mld USD), a w Budapeszcie 2 (przychód 27,6 mld USD). Widać więc wyraźnie, iż zachodnia granica krajów, tzw. UE15³¹, jest granicą dla lokalizacji siedzib największych firm światowych. Bardzo pozytywnym aspektem jest fakt rozwoju największych firm z Europy Wschodniej, które dzięki swoim wynikom finansowym coraz częściej pojawiają się w zestawieniu Forbes Global 2000³².

Pozycja gospodarcza miast w Europie Wschodniej

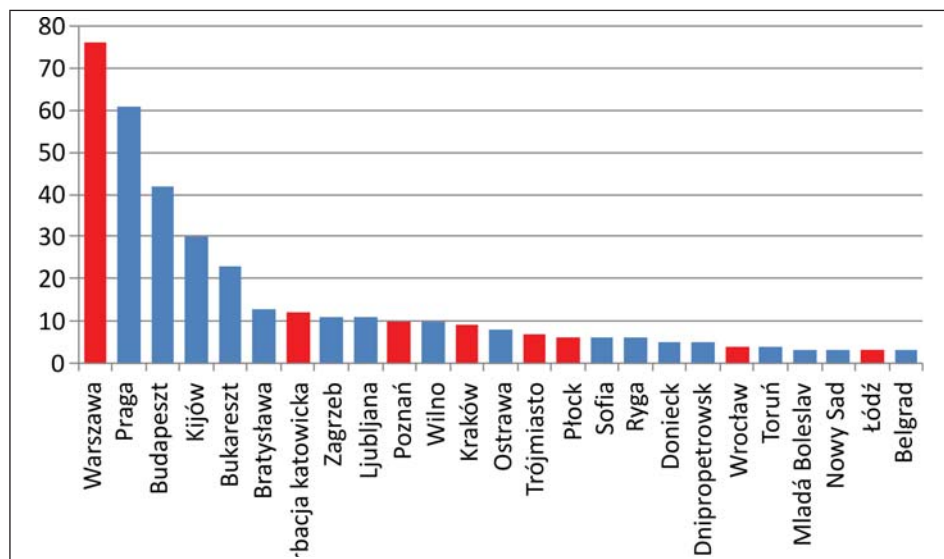
W celu określenia pozycji miasta, w oparciu o liczbę i potencjał zlokalizowanych na jego terenie firm, dokonano zliczenia ilości globalnych firm w poszczególnych miastach. W 2012 roku najwięcej firm zlokalizowanych było w Warszawie (76) i Pradze (61). Jednakże w przeliczeniu na liczbę mieszkańców aglomeracji w stolicy Polski, była to wartość 2,92 firm na 100 tys. mieszkańców, a w stolicy Republiki Czeskiej 3,10. Następnymi miastami według liczby firm międzynaro-

³⁰ R. Boschma, M. Hartog, *Merger and acquisition activity as driver of spatial clustering: The spatial evolution of the Dutch banking industry, 1850–1993*, „Economic Geography” 2014, 90(3), s. 247–266.

³¹ UE15 kraje, które były członkami UE przez 1 maja 2004 r: Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Portugalia, Szwecja, Wielka Brytania oraz Włochy.

³² P. Raźniak, D. Nowotnik, *Pozycja gospodarcza miast...*, *op. cit.*

dowych były stolice: Budapeszt (42 firmy), Kijów (30 firm), Bukareszt (23 firm) i Bratysława (13 firm). Wysokie miejsce według liczby globalnych firm zajmuje konurbacja śląska, na której obszarze zlokalizowano 12 przedstawicielstw, czyli więcej niż na obszarze Zagrzebia i Lublany (11 firm). Również inne Polskie miasta, tj. Poznań, Kraków i Trójmiasto, znajdują się w czołówce lokalizacji siedzib międzynarodowych firm. Ranking 25 miast o największej ilości firm spośród analizowanych 134 obszarów metropolitalnych przedstawia ryc. 5.

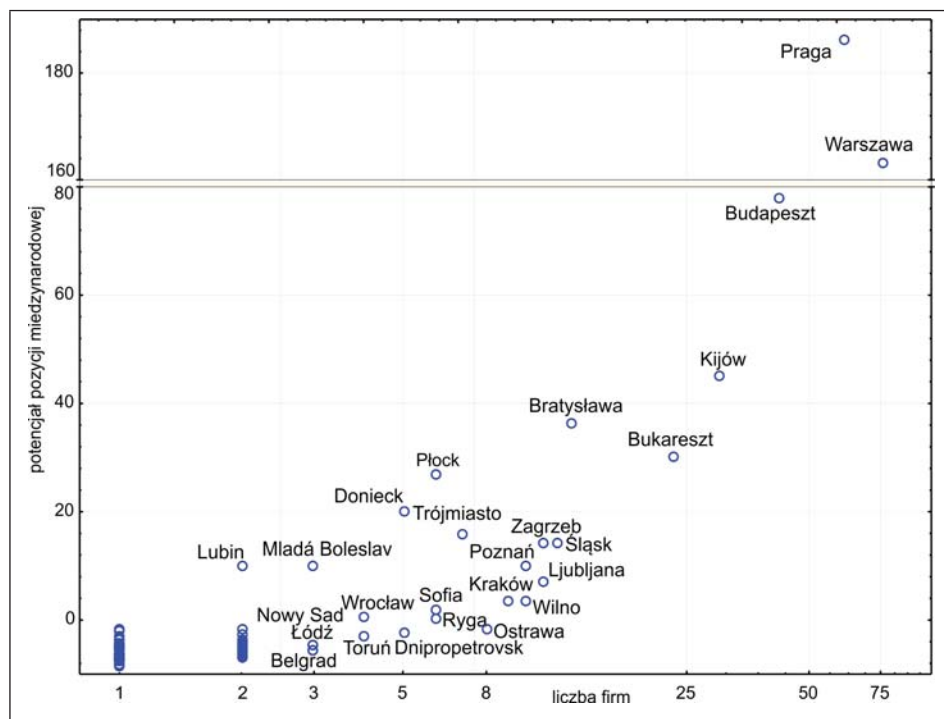

Ryc. 5 Miasta z największą liczbą siedzib firm międzynarodowych w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Deloitte Central Europe Top 500 report.

W 2012 r. największą wartość w regionie Europy Wschodniej odnotowała Praga (186,3) oraz Warszawa (163,2). Miasta te nie tylko posiadają największą liczbę globalnych firm, ale również firmy te posiadają największy potencjał współpracy międzynarodowej mierzony wielkością wskaźników finansowych i obrotów handlowych. Dominacja tych dwóch ośrodków jest bardzo wyraźna i pozostałe miasta posiadają wskaźnik poniżej 80 pkt. Według wielkości potencjału następnymi w kolejności są stołeczne miasta, tj. Budapeszt (77,9), Kijów (45,2), Bratysława (36,6) i Bukareszt (30,4). Wydaje się zatem, że jednym z głównych czynników przyciągających globalne firmy jest wielkość miasta oraz rozwinięte funkcje administracyjne i decyzyjne, a także funkcje usługowe, przemysłowe i naukowe. Inną grupą miast o wysokiej wartości wskaźnika potencjału są miasta przemysłowe. Jest to Płock, z wartością wskaźnika 27,1 (przemysł energetyczny), Donieck 20,2 (przemysł energetyczny), Trójmiasto – 15,9 (rynek finansowy i przemysł energetyczny) oraz aglomeracja śląska – 14,3 (przemysł

energetyczny i ciężki). Wysokie wartości wskaźnika, powyżej 10 pkt., mają Lubin, Poznań i Mładá Boleslav powiązane z przemysłem energetycznym, samochodowym oraz elektronicznym.

Ryc. Potencjał pozycji międzynarodowej miast w 2012 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Deloitte Central Europe Top 500 report.

Skądinąd można zauważyć, że największe powiązania międzynarodowe w Europie Wschodniej stanowią Warszawa i Praga. Pozostałe stolice posiadają średnie lub słabe powiązania, jednak w ostatnich latach to w nich zaszły dynamiczne procesy globalizacji. Jednocześnie są to kraje, których gospodarki legitymują się niezbyt dużym potencjałem globalnego PKB oraz niezbyt dużą liczbą mieszkańców.

Region Europy Wschodniej jest znacznie słabiej rozwinięty niż kraje Europy Zachodniej, jednakże duży potencjał ludnościowy i niski PKB na osobę może być atrakcyjny dla inwestorów. Również niższe koszty pracy mogą być zachętą do ulokowania tutaj przedstawicielstw firm z innych części świata. O takim procesie mogą świadczyć duże powiązania międzynarodowe największych miast regionu, które w XXI wieku sukcesywnie się zwiększają. Również coraz bardziej zaznacza się obecność firm z tego regionu w gospodarce światowej, jednak mimo pozytywnej dynamiki nadal ich udział jest niewielki. Biorąc pod

uwagę Europę Wschodnią można mówić o regionalnych ośrodkach kontrolno-zarządczych, tworzonych przez największe korporacje regionu, umiejscowione w raporcie firmy Deloitte. Dominującą funkcję kontrolno-zarządczą posiadają: Praga, Warszawa, Budapeszt i Kijów³³. Jednocześnie, dzięki dużemu zróżnicowaniu sektorowemu największych korporacji, miasta te są odporne na ewentualny kryzys głównego sektora, który mógłby doprowadzić do spadku ich funkcji kontrolno-zarządczych³⁴.

Powyższe koncepcje i analizy odnoszą się do potencjału miast w danej chwili i biorą pod uwagę wartości mierników z badanego okresu. Można stwierdzić, że miasto dobrze rozwinięte gospodarczo nie musi utrzymywać swojej pozycji w stosunku do innych miast sytuacji kryzysu gospodarczego. Wysoka specjalizacja branżowa danego ośrodka może niekorzystnie odbić się na kondycji finansowej największych firm. Sposobem na zapobieżenie negatywnym skutkom kryzysu ekonomicznego może być jak największa dywersyfikacja sektora gospodarki miejskiej. W sytuacji, gdy kryzys dotyka część sektorów, miasto ma oparcie w pozostałych sektorach, które nie zareagowały na trudną sytuację. Dywersyfikacja sektorowa gospodarki miejskiej określona być może „efektem bociana”. W czasie kryzysu ekonomicznego, gdy jeden lub kilka sektorów przestaje wspierać gospodarkę miasta, pozostaje jeszcze druga „noga” – czyli sektory, które oparły się kryzysowi, a które utrzymają względną stabilizację miasta w tym zakresie³⁵.

Podsumowanie

W niniejszym opracowaniu dokonano przeglądu najważniejszych koncepcji miast na arenie międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które zlokalizowane są w Europie Wschodniej. Najwięcej siedzib zarządów firm, z analizowanego raportu firmy Deloitte, znajduje się w Warszawie, Pradze, Budapeszcie i Kijowie. Mimo znaczącej dominacji Warszawy w tym względzie, to Praga posiada większy potencjał międzynarodowy wyrażony wynikami finansowymi firm. Wynika to z lepszej kondycji finansowej firm czeskich. Znaczna liczba miast Europy Wschodniej posiada powiązania międzynarodowe, jednak ich potencjał gospodarczy i liczba siedzib zarządów największych firm światowych jest stosunkowo niewielka. Z tego powodu nie występują tutaj ośrodki pełniące funk-

³³ P. Raźniak, S. Dorocki, A. Winiarczyk-Raźniak, *Eastern European cities as command and control centres in time of economic crisis*, „Acta Geographica Slovenica” 2018, 58(1): <http://dx.doi.org/10.3986/AGS.3124> (w druku).

³⁴ P. Raźniak, S. Dorocki, A. Winiarczyk-Raźniak, M. Płaziak, A.I. Szymańska, *Dynamika zmian pozycji miast Europy Środkowo-Wschodniej w aspekcie potencjalnego kryzysu dominującego sektora*, „Ekonomista”, 2017(1), s. 67–83.

³⁵ P. Raźniak, S. Dorocki, A. Winiarczyk-Raźniak, *Permanence of Economic Potential of Cities Based on Sector Development*, „Chinese Geographical Sciences” 2017, 1(27), s. 123–136.

cje kontrolno-zarządcze w gospodarce światowej. Pozytywnym aspektem jest natomiast wzrost znaczenia największych firm tego regionu na arenie międzynarodowej, zwłaszcza w kontekście spadku znaczenia korporacji zlokalizowanych w krajach Europy Zachodniej. W skali światowej dominują ośrodki zlokalizowane w Ameryce Północnej, Europie Zachodniej i Azji Południowo-Wschodniej, zarówno jeżeli chodzi o koncepcję *global city*, *world city*, jak i funkcje kontrolno-zarządcze miast. W Europie Wschodniej zlokalizowanych jest stosunkowo dużo ośrodków, które można zaliczyć do *world cities* (Warszawa, Praga, Budapeszt, Kijów, Bukareszt, Bratysława, Sofia, Ryga, Zagrzeb, Tallin, Lubljana, Kraków), jedynie 3 miasta są *global cities* (Warszawa, Praga, Budapeszt). Niestety tylko Warszawa posiada funkcje kontrolno-zarządcze w skali światowej.

Wzrastające powiązania międzynarodowe niekoniecznie mogą być pozytywne w świetle pojawiających się kryzysów gospodarczych. W analizowanym regionie dominują filie dużych koncernów i w przypadku kłopotów centrali mogą być likwidowane, np. te znajdujące się z Europy Wschodniej. Bardziej pożądanym procesem byłoby zwiększenie funkcji kontrolno-zarządczych firm z siedzibą zarządu w badanym regionie, dzięki którym mogłyby odgrywać znaczącą rolę w gospodarce światowej.